

УДК 347.5

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.1.35>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Каплиста В.М.,*здобувачка вищої освіти 2 курсу групи ПР-241**Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

ORCID: 0009-0009-7513-7929

Кочина О.С.,*кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри публічного та приватного права**Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

ORCID: 0000-0001-5625-8703

Каплиста В.М., Кочина О.С. Актуальні проблеми застосування цивільно-правової відповідальності в Україні.

Статтю присвячено дослідженню сучасних проблем застосування цивільно-правової відповідальності в Україні в умовах воєнного стану, цифровізації та розвитку новітніх технологій. Наголошується, що повномасштабна збройна агресія Російської Федерації істотно вплинула на характер цивільних правовідносин, спричинивши зростання кількості спорів, пов'язаних із невиконанням договірних зобов'язань, відшкодуванням шкоди та застосуванням форс-мажорних обставин. Особливу увагу приділено проблемам доказування елементів цивільного правопорушення, зокрема причинного зв'язку, в умовах обмеженого доступу до доказів і втрати майна внаслідок бойових дій.

У статті проаналізовано наукові підходи до розуміння специфіки цивільно-правової відповідальності під час воєнного стану, а також окреслено ризики зловживання інститутом форс-мажору як підставою для ухилення від виконання договірних зобов'язань. Обґрунтовано необхідність удосконалення законодавчого регулювання порядку підтвердження обставин непереборної сили та визначення правових наслідків їх недобросовісного використання.

Окремий блок дослідження присвячено проблемам цивільно-правової відповідальності у сфері використання штучного інтелекту. Вказано на відсутність чіткого нормативного визначення суб'єктів відповідальності за шкоду, завдану автономними системами, та обґрунтовано доцільність запровадження диференційованого підходу до відповідальності залежно від рівня ризику таких технологій, а також механізмів страхування.

Також розглянуто цивільно-правові аспекти протидії кібербулінгу, зокрема проблеми ідентифікації правопорушників, фіксації цифрових доказів і визначення розміру моральної шкоди. Зроблено висновки про необхідність формування єдиних підходів судової практики та комплексного вдосконалення законодавства з метою забезпечення ефективного захисту прав учасників цивільних правовідносин в умовах сучасних викликів. У роботі акцентовано увагу на превентивній функції цивільно-правової відповідальності та її значенні для мінімізації негативних наслідків воєнних і технологічних ризиків.

Ключові слова: цивільно-правова відповідальність; воєнний стан; форс-мажор; відшкодування збитків; штучний інтелект; цифрові правопорушення; кібербулінг.

Kaplysta V.M., Kochyna O.S. Current issues of applying civil liability in Ukraine.

The article is devoted to the study of contemporary problems in the application of civil liability in Ukraine under the conditions of martial law, digitalization, and the development of advanced technologies. It emphasizes that the full-scale armed aggression of the Russian Federation has significantly affected the nature of civil legal relations, leading to an increase in disputes related to non-performance of contractual obligations, compensation for damage, and the application of force majeure circumstances. Particular attention is paid to the difficulties of proving the elements of a civil offense, especially the causal link, in situations of limited access to evidence and loss of property as a result of hostilities.

The article analyzes scholarly approaches to understanding the specifics of civil liability during martial law and outlines the risks of abusing the force majeure doctrine as a universal ground for avoiding contractual liability. The necessity of improving legislative regulation of the procedure for

confirming force majeure circumstances and defining the legal consequences of their bad-faith use is substantiated.

A separate part of the study focuses on issues of civil liability in the field of artificial intelligence. The absence of a clear normative definition of the subjects liable for damage caused by autonomous systems is highlighted, and the feasibility of introducing a differentiated liability approach depending on the risk level of such technologies, as well as liability insurance mechanisms, is justified.

The article also examines civil law aspects of counteracting cyberbullying, including problems of identifying offenders, collecting digital evidence, and determining the amount of moral (non-pecuniary) damage. The conclusion emphasizes the need to develop unified approaches in judicial practice and to comprehensively improve legislation in order to ensure effective protection of the rights of participants in civil legal relations under modern challenges. The paper highlights the preventive function of civil liability and its importance for minimizing the negative consequences of military and technological risks.

Key words: civil liability; martial law; force majeure; compensation for damages; artificial intelligence; digital offenses; cyberbullying.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку цивільних правовідносин в Україні характеризується суттєвими викликами, зумовленими запровадженням воєнного стану, масштабними соціальними трансформаціями та стрімким розвитком цифрових технологій. Повномасштабна збройна агресія вплинула не лише на економічні процеси, а й на здатність традиційних правових механізмів забезпечувати належний захист порушених прав. Зростання кількості цивільних спорів, ускладнення доказування, поширення форс-мажорних посилань і неоднорідність судової практики свідчать про необхідність переосмислення підходів до застосування цивільно-правової відповідальності в умовах надзвичайних обставин.

Поряд із воєнними факторами істотного значення набуває вплив цифровізації та використання новітніх технологій, зокрема штучного інтелекту й соціальних мереж, що породжують нові види правопорушень і ризиків для особистих та майнових прав. Невизначеність суб'єктів відповідальності, складність фіксації доказів у цифровому середовищі та відсутність єдиних підходів до відшкодування моральної шкоди зумовлюють потребу в науковому осмисленні й удосконаленні законодавчого регулювання. Це дозволить забезпечити баланс між захистом прав людини, свободою слова та стимулюванням інноваційного розвитку в умовах сучасних суспільних змін.

Метою дослідження є визначення основних проблем застосування цивільно-правової відповідальності в Україні та аналіз впливу воєнного стану, розвитку технологій і цифрової комунікації на практику реалізації цього інституту з метою визначення можливих напрямків його подальшого розвитку.

Стан опрацювання проблематики свідчить, що цивільно-правова відповідальність є предметом активного наукового дослідження в Україні. Значний внесок у вивчення актуальних проблем її застосування зробили Н.М. Рудюк, Р.О. Шпирка, О.В. Піхурець, які розглядають питання впливу воєнного стану, розвитку технологій та цифрової комунікації на реалізацію цього інституту. Водночас незважаючи на значний науковий доробок, залишається актуальною потреба в подальшому дослідженні механізмів правозастосування та вдосконаленні законодавства з урахуванням сучасних соціальних і технологічних викликів.

Виклад основного матеріалу. В умовах, коли Україна переживає повномасштабну агресію з боку росії з лютого 2022 року, інститут цивільно-правової відповідальності фактично проходить перевірку на здатність забезпечувати реальний захист прав. Воєнні події впливають на характер спорів, і судова практика постійно стикається з випадками, коли сторона не може виконати свої зобов'язання через обставини, що не залежать від її волі. Статистика, наведена головою Касаційного цивільного суду, лише підтверджує масштаб проблеми: у 2024 році в Україні судами розглянуто понад 1,2 мільйона цивільних справ, що на 9% більше, ніж у 2023 році, і значна частина цих спорів стосується відшкодування збитків, пов'язаних з воєнними діями або порушенням договірних зобов'язань [1]. Такий приріст показує, що потреба в чітких і стабільних підходах до застосування норм цивільно-правової відповідальності сьогодні є особливо гострою, адже від цього залежить не лише захист порушених прав, а й довіра громадян до судової системи.

Воєнний стан призвів не лише до зростання кількості цивільних спорів, а й істотно ускладнив доведення окремих елементів цивільного правопорушення, передусім причинного зв'язку між протиправною поведінкою та завданою шкодою. У багатьох випадках шкода виникає внаслідок поєднання воєнних дій, дій третіх осіб та інших об'єктивних обставин, що ускладнює її однозначне пов'язання з діями конкретного відповідача. У зв'язку з цим суди все частіше змушені відходити від формального підходу до доказування та оцінювати обставини справи комплексно, з урахуванням загального контексту воєнних подій.

Це, у свою чергу, загострює проблему стандартів доказування у цивільному процесі, адже в умовах війни сторони не завжди можуть надати повний обсяг доказів через втрату документів, обмежений доступ до майна або неможливість проведення експертиз. У таких ситуаціях особливо значення набувають принципи справедливості та розумності, які дозволяють суду враховувати об'єктивні обмеження, зумовлені воєнним станом, і водночас зберігати баланс інтересів сторін.

Н.М. Рудюк визначає кілька основних положень щодо специфіки цивільно-правової відповідальності в умовах воєнного стану. По-перше, вона наголошує, що війна суттєво впливає на цивільні правовідносини, змінюючи як обсяг прав і обов'язків учасників, так і сам механізм застосування відповідальності. Авторка зазначає, що воєнний стан може впливати на строки позовної давності, порядок виконання зобов'язань і можливість компенсувати збитки, а законодавство постійно адаптується, запроваджуючи мораторії та особливі правила для договорів. По-друге, доступ до правосуддя в умовах війни значно ускладнюється через руйнування інфраструктури, небезпеку, мобілізацію та загальну нестабільність роботи судів. По-третє, авторка звертає увагу на розширення застосування форс-мажору, який звільняє сторону від відповідальності, але потребує ретельного доказування причинного зв'язку між війною та неможливістю виконання зобов'язання. По-четверте, під час війни держава посилює контроль над певними сферами, що може проявлятися в реквізиції майна, обмеженнях використання ресурсів та інших формах втручання [2, с. 194–195].

Більшість із цих положень є логічними та відповідають реаліям сучасного правозастосування. Ми повністю погоджуємося з твердженням про суттєвий вплив війни на цивільно-правові відносини. Дійсно, збройний конфлікт створює ситуації, в яких традиційні механізми відповідальності не працюють або працюють не так ефективно, як у мирний час. Також про обмежений доступ до правосуддя: бойові дії, відключення електроенергії та руйнування судів об'єктивно ускладнюють можливість громадян захистити свої права.

Щодо форс-мажору, то В.З. Чорнописька та О.І. Капітан вірно зазначають, що воєнний стан і зумовлені ним події безумовно можуть розглядатися як обставини непереборної сили, проте сам факт їх наявності не означає автоматичного звільнення сторін від виконання всіх договірних зобов'язань. Вирішальне значення має доведення прямого причинного зв'язку між воєнними обставинами та реальною неможливістю виконання конкретного договору. Разом із тим, зазначають науковці, узагальнення правозастосовної практики вказує на випадки недобросовісного посилення на воєнний стан як універсальну підставу для ухилення від договірної відповідальності, що негативно впливає на стабільність цивільного обороту та збільшує навантаження на суди. У зв'язку з цим доцільним є законодавче уточнення порядку підтвердження форс-мажорних обставин, зокрема встановлення чітких строків повідомлення контрагента та визначення правових наслідків зловживання цим інститутом [3, с. 102-103].

Окремої уваги заслуговує проблема цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану джерелами підвищеної небезпеки в умовах воєнного стану. Зруйновані промислові об'єкти та елементи інфраструктури, залишена військова техніка або пошкоджені транспортні засоби становлять реальну загрозу для життя, здоров'я та майна людей. Водночас визначити особу, яка має нести відповідальність за таку шкоду, часто складно, оскільки власники або володільці відповідного майна не завжди мають можливість здійснювати належний контроль за ним.

За відсутності чітких законодавчих орієнтирів суди змушені вирішувати подібні спори в кожному конкретному випадку окремо, що призводить до різної практики застосування норм права. Це свідчить про потребу подальшого уточнення на законодавчому рівні правил розподілу ризиків і відповідальності за шкоду, заподіяну внаслідок обставин, пов'язаних із веденням бойових дій.

Р.О. Шпірка порушує ще одну важливу сучасну проблему – визначення цивільно-правової відповідальності у сфері використання штучного інтелекту. Насамперед він звертає увагу на те, що ШІ сьогодні виступає умовно самостійним «учасником» правовідносин, здатним приймати автономні рішення, що ставить питання про можливість надання йому окремого правового статусу, а також про визначення суб'єктів відповідальності за шкоду, яку може бути заподіяно внаслідок його використання. Автор підкреслює, що українське законодавство практично не врегульовує ці питання: існують лише загальні урядові документи, які декларують розвиток ШІ, але не визначають механізмів відповідальності за його помилки. Крім того, він акцентує на проблемному питанні визначення суб'єктів відповідальності: чи це оператор, власник, чи розробник відповідної системи [4, с. 334–335].

Поява штучного інтелекту суттєво змінює традиційні підходи до цивільно-правової відповідальності. Дійсно, якщо система приймає автономні рішення, складно однозначно визначити суб'єкта, який має відповідати за можливі негативні наслідки. Позиція автора про необхідність розмежування відповідальності користувачів, операторів і розробників видається цілком обґрунтованою, адже різні учасники взаємодіють із ШІ на різних етапах – від створення до фактичної експлуатації. З цим важко не погодитися.

Водночас надмірне прагнення до швидкого запровадження суворих правил інколи може гальмувати технологічний розвиток. Регулювання повинно бути достатньо гнучким, щоб не створювати бар'єрів для інновацій. І тут слушною видається згадка про підхід ЄС, який пропонує диференційовану відповідальність залежно від рівня ризику системи. Такий підхід здатен забезпечити баланс між потребою у захисті прав потерпілих і стимулюванням технологічного прогресу.

Введення страхування відповідальності за шкоду, яку може завдати високоризикова система ШІ, дійсно є дуже важливим. Такий механізм дозволив би компенсувати збитки навіть у ситуаціях, коли складно встановити конкретного винуватця, а також сприяв би підвищенню довіри учасників ринку до нових технологій.

У цьому контексті важливо також враховувати превентивну функцію цивільно-правової відповідальності, яка набуває особливого значення у сфері використання штучного інтелекту. Чітке визначення меж відповідальності та запровадження обов'язкових стандартів безпеки для високоризикових систем дозволяє не лише відшкодувати завдану шкоду, а й заохочує учасників правовідносин до більш відповідального використання новітніх технологій.

Таким чином, цивільно-правова відповідальність у сфері штучного інтелекту має розглядатися не лише як реакція на вже вчинене правопорушення, а й як механізм запобігання можливим ризикам, що відповідає сучасним тенденціям розвитку приватного права.

Ще однією проблемою цивільно-правової відповідальності в сучасних умовах є кібербулінг. О.В. Піхурець підкреслює, що соціальні мережі стали невід'ємною частиною життя українців, однак поряд з розвитком комунікацій виникають серйозні ризики, зокрема цькування, погрози, публічне розголошення особистих даних та мова ворожнечі. Ключовими проблемами у цивільно-правовому реагуванні є доведення неправомірних дій та встановлення особи, яка їх вчинила. Він наголошує на складнощях фіксації доказів через швидке видалення або зміну повідомлень, необхідність проведення цифрової експертизи, високі витрати на її організацію та анонімність користувачів, що ускладнює ідентифікацію правопорушника. Науковець також відзначає проблему визначення меж між допустимою критикою та цькуванням, адже оціночні судження можуть бути образливими залежно від контексту, а суб'єктивне сприйняття користувачів відрізняється. Важливою є також роль адміністраторів платформ, які мають контролювати контент і оперативно реагувати на скарги користувачів, а у випадку невиконання – нести відповідальність. Автор підкреслює необхідність законодавчого врегулювання, створення стандартів цифрової експертизи та розширення кола суб'єктів відповідальності, включно з авторами контенту [5, с. 244–246].

Важливим питанням у справах про кібербулінг є також відшкодування моральної шкоди, адже саме немайнові втрати зазвичай завдають основної шкоди потерпілому. Проте через відсутність чітких критеріїв для оцінки моральної шкоди судові рішення можуть значно відрізнятись, що ускладнює передбачуваність і стабільність правозастосування.

У цій ситуації доцільно розробити єдині підходи до визначення розміру компенсації, враховуючи характер правопорушення, тривалість його впливу та публічність поширення інформації. Такий підхід дозволить зберегти баланс між правом на свободу слова і захистом особистих немайнових прав.

Межа між допустимою критикою та цькуванням дійсно потребує чіткого визначення, з урахуванням контексту та впливу на потерпілого. Це дозволяє збалансувати право на свободу слова і захист особистих немайнових прав. Ще дуже важлива відповідальність адміністраторів платформ та авторів контенту, адже без їхньої активної участі механізм захисту в цифровому середовищі буде неповноцінним.

Разом з тим, варто зазначити, що надмірне покладання відповідальності на користувачів або модераторів може створювати ризик цензури та видалення контенту через страх відповідальності. Тому законодавче врегулювання має бути збалансованим і включати чіткі критерії для оцінки образливості або шкоди від висловлювань, а також передбачати технічні та процедурні механізми для доказування порушень.

Висновки. Цивільно-правова відповідальність в Україні в сучасних умовах зазнає суттєвих змін під впливом воєнного стану, розвитку цифрових технологій та трансформації суспільних відносин. Війна ускладнила доведення елементів цивільного правопорушення, застосування інституту форс-мажору та визначення меж відповідальності за завдану шкоду, що зумовлює необхідність більш гнучких і водночас чітких підходів у правозастосуванні. Одночасно поява штучного інтелекту та поширення цифрової комунікації актуалізували проблеми визначення суб'єктів відповідальності, стандартів доказування та компенсації моральної шкоди, зокрема у справах про кібербулінг.

Отже, подальший розвиток інституту цивільно-правової відповідальності потребує удосконалення законодавства з урахуванням воєнних реалій і технологічних викликів, формування єдиних підходів судової практики та посилення превентивної функції відповідальності з метою забезпечення ефективного захисту прав і законних інтересів учасників цивільних правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інформація голови КЦС ВС про стан здійснення правосуддя у цивільній юрисдикції у 2024 році. *Судова влада України*. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/KCS_2024.pdf.
2. Рудюк Н.М. Цивільно-правова відповідальність в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів*. 2025. С. 193–196. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9c4e40ea-0428-4cc0-ab1c-a2f97da09294/content>.
3. Чернописька В.З., Капітан О.І. Вплив воєнного стану на виконання цивільно-правових договорів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Випуск № 06, 2025, частина 1. С. 99-103. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.1.15>.
4. Шпирка Р.О. Цивільно-правова відповідальність у сфері штучного інтелекту. *Сучасні проблеми цивільно-правової відповідальності* : Матеріали XXIII науково-практ. конф., присвяч. 103-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., члена-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В.П. Масл., м. Харків, 7 лют. 2025 р. Харків, 2025. С. 332–336. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.34>
5. Піхурець О.В. Окремі питання цивільно-правової відповідальності за кібербулінг. *Сучасні проблеми цивільно-правової відповідальності* : Матеріали XXIII науково-практ. конф., присвяч. 103-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., члена-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Масл., м. Харків, 7 лют. 2025 р. Харків, 2025. С. 243–250. DOI: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/20452/3/konf_Maslov-2025.pdf.

Дата першого надходження рукопису до видання: 8.12.2025

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026

Дата публікації: 2.02.2026

© Капліста В.М., Кочина О.С., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0